

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет**

**The John Paul II Catholic University (Lublin, Poland)
Warsaw University of Maria Sklodowska-Curie
(Czestochowa, Poland)**

**Ташкентський державний технічний університет імені Іслама Карімова
(Ташкент, Узбекистан)**

Бакинський державний університет (Баку, Азербайджан)

X Міжнародна науково-практична конференція

**АВІАЦІЙНА ТА ЕКСТРЕМАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ У КОНТЕКСТІ
ТЕХНОЛОГІЧНИХ ДОСЯГНЕНЬ**

25-26 травня 2017 року

Збірник наукових праць

Київ 2017

УДК 159.9:629.7.001.76 (063)
ББК ю941.3я431
А 202

Авіаційна та екстремальна психологія у контексті технологічних досягнень: збірник наукових праць / за заг. ред. Л.В. Помиткіної, Т.В. Вашеки, О.В. Сечейко. – К. : Аграр Медіа Груп, 2017. – 340 с.

Збірник містить матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції з актуальних проблем авіаційної та екстремальної психології в умовах глобалізованого мережевого соціуму, що відбулася 25-26 травня 2017 року на кафедрі авіаційної психології Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету.

Організаційний комітет

Голова організаційного комітету:

Помиткіна Л.В. – д-р психол. наук, проф., зав.кафедри авіаційної психології НН ГМІ Національного авіаційного університету, м. Київ.

Заступник голови організаційного комітету:

Руденко М.П. – генерал-майор запасу Повітряних Сил України, льотчик морської авіації, канд. військ. наук, доцент, проф. кафедри авіаційної психології НН ГМІ Національного авіаційного університету, м. Київ

Члени оргкомітету:

Гічан І.С. – канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології НН ГМІ Національного авіаційного університету, м. Київ

Долгова О.М. – канд. біол. наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології НН ГМІ Національного авіаційного університету, м. Київ

Фесюк І.В. – психолог кафедри авіаційної психології НН ГМІ Національного авіаційного університету, м. Київ

Рецензенти:

Панок В.Г. – директор Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи, д-р психол.наук, проф., проф. кафедри авіаційної психології НН ГМІ Національного авіаційного університету, м. Київ

Булах І.С. – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, м. Київ

*Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового
Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету
(протокол № 4 від 17 травня 2017 р.)*

ISBN

© Колектив авторів, 2017

© Національний авіаційний університет, 2017

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОПЕРАТОРІВ АВІАЦІЙНОГО ПРОФІЛЮ

Для розкриття психологічного змісту та визначення саморегуляції професійної діяльності у майбутніх операторів авіаційного профілю перш за все необхідно розглянути поняття «саморегуляція» у ракурсі категорії «дія», «діяльність», «професійна діяльність». Дія визначається задачею, смислом та цінністю продукту дій. Психомоторна дія розглядається як сукупність і послідовність розумових і моторних операцій, що забезпечують успішне розв'язання рухової задачі [6]. Залежно від поставленого завдання дія може бути виконана як у матеріальному, так і в ідеальному або мисленевому плані. Психофізіологічну організацію дії забезпечують функціональні системи мозку, які здійснюють програмування дії, регуляцію і контроль за її виконанням. Отже, саморегуляцію можна розглядати як специфічну дію людини, опосередковану власними бажаннями, цілями та завданнями [6].

Аналізуючи категорію «саморегуляція» у площині «діяльність» необхідно зазначити, що людська діяльність має соціальний характер. Вона не лише забезпечує пристосування людини до умов життя, а й активізує її відповідно до власних потреб, що виникли й розвинулися історично. Діяльність людини відбувається свідомо й цілеспрямовано. Особистість як суб'єкт діяльності взаємодіє зі середовищем, ставить перед собою певну мету, добирає засоби для її здійснення тощо. У процесі діяльності особистість виявляє фізичну й розумову активність, планує й реалізує свої задуми, досягаючи поставленої мети [6].

В аналізі діяльності виокремлюють мотиваційний (мотиви, потреби, цілі, предмет і засоби) та операційний (дії та операції). Отже, саморегуляція як діяльність проявляється у свідомій активності та спрямовується на досягнення поставленої мети.

Розглядаючи «саморегуляцію» у площині професійної діяльності можна говорити про конкретну професійну діяльність, яка характеризується специфікою предмета, умов, змісту і вимог до неї. Ряд подібних в тому чи іншому відношенні видів об'єднується в типи професійної діяльності [6].

Згідно з функціонально динамічним підходом, основними компонентами структури діяльності є мотивація, цільовизначення, інформаційна основа діяльності, прогнозування її результатів, прийняття рішення, планування, програмування, контроль, корекція, а також оперативний образ об'єкта діяльності, система індивідуальних якостей суб'єкта і сукупність виконавських дій. Отже, у площині професійної діяльності, саморегуляція виступає основним рушієм виконання конкретної професійної діяльності, яка опосередковується рівнем розвитку емоційно-вольових процесів [3].

У психологічному словнику саморегуляція (лат. *regulare* – приводити до ладу, налагоджувати) трактується, як процес усвідомленого й системно-організованого впливу індивіда на власну психіку з метою зміни її характеристик у бажаному напрямку [6].

У сучасній психологічній енциклопедії, а також у психологічному словнику О.В.Петровського та М.Г.Ярошевського саморегуляція визначається як властивість усіх живих систем, що забезпечує їх доцільне функціонування. Психічна саморегуляція як управління активністю організму, спрямована на оцінку навколишньої дійсності, відбувається в єдності її енергетичних, динамічних і змістовних аспектів. У людини саморегуляція є здатністю керувати собою на основі сприймання і усвідомлення власних психічних станів і поведінки. Незважаючи на різноманітність проявів, саморегуляція має чітку структуру, яка поєднує: 1) визначення суб'єктом мети власної довільної активності; 2) програму виконавських дій, узгоджену з умовами діяльності; 3) неперервний контроль за ходом її реалізації; 4) оцінку досягнутих результатів; 5) рішення про необхідність корекції та характер корекційної діяльності. За структурою саморегуляція є замкнутим контуром регулювання активності організму, який функціонує на основі інформації, носіями якої є психічні форми відображення дійсності (образи сприйняття, уявлення, поняття). Ефективна саморегуляція можлива лише на певному рівні розвитку самосвідомості й пов'язана зі сформованими самопізнанням та розвинутою здатністю планувати свою поведінку і діяльність; прийнята суб'єктом ціль не визначає однозначно умов для чіткого планування виконавського процесу [5]. Під саморегуляцією розуміють процес, що забезпечує стабільність системи, її

відносну стійкість та рівновагу, а також цілеспрямовану зміну психофізіологічних функцій, які сприяють формуванню особливих засобів контролю за діяльністю [1].

Структурно-функціональна модель усвідомленої саморегуляції, запропонована О.О.Конопкіним, може бути покладена в основу вивчення проблеми саморегуляції професійної діяльності операторів авіаційного профілю.

Визначення саморегуляції професійної діяльності майбутнього оператора авіаційного профілю ґрунтується на дослідженнях саморегуляції поведінки в контексті діяльності оператора авіаційного профілю Н.Д.Завалова, Б.Ф.Ломова і В.О.Пономаренко. Вони зазначають, що професійна діяльність оператора у кожен момент адекватна її предмету, засобам та оточуючим речам, а відображення регулює дії. Рівень відображення змісту професійної діяльності майбутнього оператора авіаційних систем повинен бути пропорційним до її організації. Рівнями психічного відображення, якими регулюються дії оператора авіаційних систем, вважаються [2, 4, 7]: 1) сенсорно-перцептивний рівень (образи відчуття, сприймання); 2) уявлення (образи уявлення, тобто образи тих предметів і явищ, які в даний момент на органи чуття не впливають, але впливали в минулому); 3) вербально-логічний: рівень мовно-мисленнєвих процесів; характерним є узагальнене й опосередковане відображення дійсності; формується в процесі засвоєння майбутнім оператором аеронавігаційних систем знань, прийомів узагальнення та абстрагування. Отже, саморегуляція професійної діяльності як цілісне особистісне утворення, забезпечує будову та реалізацію дій особистості згідно поставленої мети.

Надалі, щоб визначити психологічний зміст саморегуляції професійної діяльності у майбутнього оператора авіаційного профілю, необхідно визначити специфіку цієї діяльності.

Специфіка праці оператора авіаційного профілю полягає в особливих умовах діяльності авіаційного спеціаліста. У різних режимах технологічного процесу оператор виконує свої функції в системі, де керування здійснюють автоматичні аеронавігаційні системи. Специфіка діяльності оператора авіаційного профілю визначається напруженням у зв'язку з психологічними факторами: 1) технологічний процес триває з великою швидкістю; 2) на деяких етапах діяльності оператор авіаційного профілю повинен переробляти великий об'єм інформації за короткий час; 3) для таких періодів характерна велика напруга; 4) велика відповідальність та велика ціна помилки в операторській діяльності; 5) швидкий перехід від періоду очікування до напруженої роботи; 6) напружені ситуації можуть бути несхожими на інші; 7) швидка зміна метеорологічних умов, інтенсивності руху [8].

Поняття «саморегуляція» розглядається у різних семантичних контекстах: як процес ініціації й висування цілей активності суб'єктом, а також керування досягненням цих цілей (О.О.Конопкін, В.І.Моросанова, О.К.Осницький, Д.О.Ошанін.). Водночас виділяють різні рівні саморегуляції: К.О. Абульханова-Славська виділяє психологічний рівень саморегуляції, що сприяє підтримці оптимальної психічної діяльності задля успішного її виконання; О.О. Конопкін визначає операціонально-технічний рівень регуляції, який відповідає за організацію та корекцію дій суб'єкта; Б.С.Братусь, Ф.Є.Василюк, Б.В.Зейгарник виділяють особистісно-мотиваційний рівень саморегуляції, який дозволяє усвідомлювати мотиви своєї діяльності, керувати мотиваційно-потребнісною сферою; процесуальна саморегуляція професійної діяльності забезпечується завдяки функціональним системам (П.К.Анохін).

Узагальнення наведеного матеріалу дозволяє зробити висновок про доцільність розгляду саморегуляції професійної діяльності майбутніх операторів авіаційного профілю у контексті взаємозв'язку всіх рівнів, які реалізуються в одному об'єкті – людині. При цьому необхідно врахувати, що саморегуляція вимагає вивчення індивідуальних особливостей людини, її особистісних характеристик та конкретних ситуативних аспектів професійної діяльності майбутнього оператора авіаційного профілю. Особливостями саморегуляції професійної діяльності особистості можуть бути найбільш істотні індивідуальні особливості самоорганізації та управління зовнішньою і внутрішньою цілеспрямованою активністю, яка стійко виявляється у професійній діяльності майбутнього фахівця.

Таким чином, саморегуляція професійної діяльності у майбутнього оператора авіаційного профілю – це усвідомлений процес побудови, підтримки та управління різними видами і формами довільної активності, що безпосередньо реалізує досягнення поставлених цілей у процесі виконання професійного завдання.

Література

1. Гримак Л.П. Общение с собой: Начала психологии активности / Леонид Павлович Гримак – М.: Политиздат, 1991. – 320 с.
2. Завалова Н.Д., Пономаренко В.А. Психические состояния в особых условиях деятельности /Н.Д. Завалова, В.А. Пономаренко // Психологический журнал, 1983. – № 4(6), – С. 92-105.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
4. Ломов Б.Ф. Психическая регуляция деятельности: избранные труды/ Борис Федорович Ломов. – М.: Изд-во «Института психологии РАН», 2006. – 624 с.
5. Психология. Словарь / Под общ.ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – М.:Политиздат, 1990. – 494 с.
6. Психологічна енциклопедія/автор-упорядник О.В.Степанов. – К.: «Академвидав», 2006. – 242 с.
7. Скрипченко О.В. Загальна психологія: Хрестоматія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. // Навчальний посібник. – К.: Каравела, 2015. – 640 с.
8. Стрелков Ю.К. Инженерная и профессиональная психология: учеб.пособие для студ. высш. учеб. заведений /Юрий Константинович Стрелков. – М.:Издательский центр «Академия»; Высшая школа. – 2001. – 360 с.